

کوارتت‌های بت‌هون

دکتر شاهین فرهنگ

دانشیار گروه موسیقی،
دانشکده هنرهای نمایشی و موسیقی،
پردیس هنرهای زیبا،
دانشگاه تهران،
تهران، ایران.

کوارتت‌های بت‌هون یک سیر و جستجوی عمیق احساسی است در روح و روان آدمی، این شاهکارهای هنری برای دو ویلن یک ویولا و یک ویلنسل ساخته شده است. شانزده کوارتت زهی بعلاوه یک فوگ (Fuge) بزرگ بیش از هر فرم و ترکیبی در طول زندگی بت‌هون مورد استفاده قرار گرفته است. آخرین سمفونی بت‌هون شماره ۹ است که در سال ۱۸۲۴ تکمیل شد یعنی سه سال قبل از پایان زندگی او و آخرین سنات پیانو یعنی شماره ۳۲ در سال ۱۸۲۲ ساخته شده است، لیکن آخرین اثر بت‌هون یعنی کوارتت شماره ۱۶ فقط چندماه قبل از مرگ استاد یعنی در سی‌ام اکتبر ۱۸۲۶ ساخته شده است. پس از آن بت‌هون برای قسمت آخر کوارتت شماره ۱۳ یک فینال ساخت که آخرین نوشته اوست. چنین می‌یابیم که تصنیف کوارتت زهی یک دوره ۲۶ ساله را در زندگی بت‌هون اشغال می‌کند. شانزده کوارتت بت‌هون به سه دسته تقسیم می‌شود که هر کدام مربوط به یک دوره هنری آهنگساز است. شش کوارتت اول اوپوس ۱۸ ساخته سال ۱۸۰۰، زمانی که بت‌هون سی ساله است می‌باشد. این آثار در دوره نخست هنری بت‌هون ساخته شده است کوارتت‌های هفتم تا یازدهم بین سال‌های ۱۸۰۶ تا ۱۸۱۰ ساخته شده و کوارتت‌های دوره دوم است. و بالاخره

کوارتت‌های دوازدهم تا شانزدهم بین سال‌های ۱۸۲۴ تا ۱۸۲۶ کوارتت‌های دوره سوم است. شش کوارتت نخستین اپوس ۱۸ از جهت فرم کاملاً کلاسیک است. تأثیرات موسیقی هایدن و موتزارت را که در واقع خالق کوارتت زهی بودند می‌توان به خوبی احساس کرد در عین اینکه شخصیت بارز و منحصر بفرد بت‌هون از همان آغاز کاملاً مشهود و قابل حس است. کوارتت‌های دوم و سوم حتی قبل از کوارتت اول ساخته شده است. تونالیت (Tonality) این شش کوارتت به ترتیب فاماژور، سل ماژور، رماژور، دومینور، لا ماژور و سی بمل ماژور هستند. کوارتت شماره ۱ دراماتیک، کوارتت دوم کلاسیک، کوارتت سوم شاعرانه، کوارتت چهارم تراژیک و کوارتت پنجم و ششم شاد و اسرارآمیز هستند. یکی از معرف‌های شاهکارهای هنری اینست که هیچ‌کدام به هم شبیه نیستند و در عین اینکه شخصیت سازنده در آنها مشهود است هر کدام تجربه احساسی جدیدی را معرفی می‌کند. شش کوارتت اپوس ۱۸ توسط کنت لوبکویتس Lobkowitz به بت‌هون سفارش داده شده بود که پس از اجرا مورد توجه بسیار قرار گرفت و کنت لوبکویتس نه تنها چهار ساز گرانیقیمت به بت‌هون هدیه داد بلکه یک مقررری سالیانه مادام‌العمر برای استاد بزرگ تعیین کرد.

سه کوارتت اپوس ۵۹ اولین کوارتت‌های دور دوم است. در سال ۱۸۰۶ کنت رازوموفسکی Razumovsky سفیر روسیه در وین که خود ویلونیسست آماتور و دوستدار جدی موسیقی بود این سه کوارتت را به بت‌هون سفارش داد. این سه کوارتت جزو بهترین کوارتت‌های زهی در تاریخ موسیقی است. این سه شاهکار به ترتیب در فاماژور، می مینور و دوماژور هستند. بت‌هون از یک نغمه محلی روسی در کوارتت‌های هفتم و هشتم استفاده کرده است. نهایت استادی در خلق ملودی‌ها، گسترش و تکنیک در این آثار وجود دارد. این آثار از بعد زمان و مکان می‌گذرند و در نهایت به پرواز می‌رسند. سه کوارتت اپوس ۵۹ (شماره‌های ۷، ۸ و ۹) آغازی تازه است، راه نو و بدیعی است در بیان احساس در عین حال اوجی است در تلاطم‌های احساسی و نوع مقابله آن در این کره خاکی و به عبارت دیگر آغازی است در رمانیسم که در عین حال اوج آن نیز هست. حتی شنوندگان در آن زمان آماده پذیرایی از یک چنین بعد عظیم احساسی نبودند. پس از گذشتن چند نسل عظمت این آثار نمودار و اکنون این سه کوارتت مانند سه نگین درخشان در تارک ادبیات کوارتت زهی می‌درخشند.

است که فرم سنات دارد.

کوارتت شماره ۱۵ در لامینور اپوس ۱۳۲ چنانکه اشاره شد قبل از کوارتت چهاردهم فرم کلاسیک تری دارد لیکن هردو اثر تراژدی زندگی را بیان می کند اگرچه هردو در پایان رنگ قهرمانی به خود می گیرند و این همان روحیه و نگرش بتھون به زندگی است.

قسمت اول کوارتت شماره ۱۵ فرم سنات دارد. تم موثر آن هیچگاه از ذهن شنونده بیرون نمی رود. پس از قسمت اول یک اسکرتسو (Scherzo) نسبتاً کوتاه زمینه را برای یک قسمت آهسته طولانی آماده می کند. این قسمت "شکرگزاری به درگاه خداوند برای بازگرداندن سلامتی" نام دارد. بتھون در هنگام ساختن کوارتت شماره ۱۵ از بیماری رنج می برد، و پس از اینکه اندکی بهبودی یافت این قطعه آسمانی را ساخت. یک قسمت نیمه تند کوتاه به فرم A.B.A در قسمت چهارم قرار دارد و سپس درام فینال Finale یا قسمت پنجم آغاز می شود. این قسمت یکی از شاهکارهای موسیقی در تمام دوران است. بتھون ابتدا این قسمت را برای فینال سمفونی نهم در نظر گرفته بود، لیکن پس از اینکه قسمتی آوازی برای سمفونی نهم انتخاب کرد این قسمت را برای قسمت آخر کوارتت لامینور در نظر گرفت. بالاخره کوارتت شانزدهم در فاماژور اپوس ۱۳۵ ساخته ۱۸۲۶ آخرین اثر تکمیل یافته بتھون است. در اینجا از آن حجم بزرگ کوارتت‌های ۱۴ و ۱۵ که هر کدام سه ربع ساعت به طول می انجامد خبری نیست، بلکه کوارتت طول زمان کمتری دارد و چهار قسمت آن مجموعاً حدود بیست دقیقه است. پس از این کوارتت و ساختن یک فینال برای کوارتت سیزدهم، بتھون در ۲۶ مارس ۱۸۲۷ در یک شب توفانی در حالی که کمتر از ۵۷ سال داشت چشم از جهان فروبست. آثار بتھون همتا ندارد. استادی او در بیان و تکامل فرم، اندیشه های پاک انسانی در قالب موثرترین نغمات حدومرز و مکان را در هم می شکند و به صورتی خالص و صریح جهان و جهانیان را در بر می گیرد. این آثار چنانکه خالق آن گفته می تواند راهنمایی باشد برای خوشبختی انسان ها.

سرگذشت خود بتھون است در اواخر عمر همراه با نهایت تفکرات الهی. و بالاخره این کوارتت ها سرگذشت مردی است که هیچ چیز در زندگی ندارد به جز موسیقی.

اولین کوارتت از این سری شماره ۱۲ در می بمل ماژور اپوس ۱۲۷ است، پس از آن کوارتت شماره ۱۵ در لامینور اپوس ۱۳۲ و بعد از آن کوارتت شماره ۱۳ در سی بمل ماژور اپوس ۱۳۰ ساخته شده است. این سه اثر در سال های ۱۸۲۲ تا ۱۸۲۳ ساخته شده است. شماره ۱۲ به قول استراوینسکی (Stravinsky) یکی از بزرگترین آثار موسیقی است، این اثر از چهار قسمت تشکیل شده که قسمت اول نوعی فرم سنات است، قسمت آهسته طولانی دارد و بعد از یک قسمت تند در قسمت سوم، فینال اسرار آمیزی اثر را پایان می بخشد.

در کوارتت شماره ۱۳ در سی بمل ماژور بتھون اگرچه در قسمت نخست از فرم سنات استفاده می کند لیکن بخش های بعدی دارای فرم های آزاد هستند. بتھون ابتدا فوگ بزرگ را برای فینال کوارتت شماره ۱۳ انتخاب کرده بود، لیکن بعد این اثر را به صورت جداگانه تحت شماره اپوس ۱۳۳ منتشر کرد و فینال دیگری را برای کوارتت سیزدهم ساخت که آخرین نوشته بتھون است. کوارتت ۱۳ از شش قسمت تشکیل شده است. خود بتھون راجع به فوگ بزرگ در سی بمل اپوس ۱۳۳ می گوید: (این اثر را نساختم که اجرا شود بلکه آن را نوشتم تا بدانند در عالم هنر چنین چیزی هم ممکن است.

کوارتت شماره ۱۴ در دو دیز مینور اپوس ۱۳۱ در سال ۱۸۲۶ ساخته شد و خود بتھون آن را بهترین کوارتت خود می دانست. این اثر از هفت قسمت تشکیل یافته است، تا آن زمان کوارتت ۷ قسمتی ساخته نشده بود و به نظر می رسد بعدها هم چنین ساختمانی برای یک کوارتت توسط هیچ آهنگسازی ساخته نشده است. تمام این بخش ها یکی به دنبال دیگری بدون وقفه اجرا می شود. قسمت اول یک فوگ است که از نهایت تاریکی شروع می شود. در طول قطعه شنونده به راستی در شگرف و تفکر فرو می رود. قسمت پایانی یا قسمت هفتم که به فرم سنات است یکی از عجیب ترین قطعات موسیقی

پس از کشش و عظمت عجیب کوارتت های اپوس ۵۹ می رسیم به کوارتت شماره ۱۰ در می بمل ماژور اپوس ۷۴ به نام کوارتت هارپ که لحنی آرام تر و بهتر بگویم تغزلی و عاشقانه دارد. شاید استراحتی است برای کوارتت شماره ۱۱ در فامینور اپوس ۹۵ بنام کوارتت جدی (Serioso). کوارتت شماره ۱۱ در فامینور بنام جدی یکی از آخرین آثار دوره دوم است. کشش و هیجان این اثر درحالی که بتھون به صورت مختصر و مفید صحبت می کند، کاملاً اعجاز برانگیز است. در این کوارتت بتھون کاملاً موتویک Motivic عمل می کند. قسمت های اول، سوم و چهارم این اثر درام بزرگی را مجسم می کند و چهار ساز مانند یک ارکستر سمفیک صدا می دهند. درحالی که قسمت دوم یا قسمت آرام این کوارتت به منزله یک استراحت است.

پس از این بتھون چهارده سال کوارتتی نمی سازد. قسمتی از این دوره چهارده ساله سکوت بتھون بین دوره دوم و سوم است.

سال ۱۸۲۲ آغاز دوره جدیدی است. اوج آثار بتھون در این دوره شش ساله سمفونی نهم، دعای باشکوه پنج سنات پیانو و پنج کوارتت آخری است. در این آثار بتھون به یک خلسه هیجان انگیز هنری می رسد گویی از کائنات سخن به میان می آید. حدومرز و فرم غم و شادی همه پله های بالاتری را می گذرانند. اگرچه در کوارتت های آخر لاقط در یکی از قسمت ها از فرم سنات استفاده شده است. لیکن مطالب اکثر آواز فرم های معمول به دور است. و قسمت ها اکثراً بدون وقفه به هم متصل می شوند و مانند یک داستان ربط موسیقایی می یابند. هارمونی بتھون در موسیقی دوره سوم اگرچه کاملاً تونال است لیکن نحوه بکارگیری خصوصی آهنگساز به نحوی است که کاملاً تازگی دارد، روی آوردن به یک پولی فونی Polyphony همراه با تفکر رومانیتیک هوموفونی Homophony صدایی را ایجاد می کند که قبلاً وجود نداشته و فضایی را می سازد که چراغ روشنی می شود برای آیندگان. در پنج کوارتت آخر، بتھون به کمال هنر می رسد و از عمیق ترین احساسات بشری پرده برمی دارد.

پنج کوارتت آخر به همراه فوگ بزرگ به نوعی سرگذشت انسان و انسانیت است و در نهایت